
Невян Митев / Nevian Mitev

ПОХОДИТЕ НА ВЛАДИСЛАВ ВАРНЕНЧИК ОТ 1443–1444 г. В БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИОГРАФИЯ

The campaigns of Vladislav Varnenchik from 1443–1444 in the Bulgarian historiography

Summary: The campaigns of Vladislav Varnenchik from 1443–1444 mark the last stage of the resistance of united Christian Europe against the Ottoman invaders. These events are subject of research by many scientists. The issue is widespread both in the Bulgarian and foreign historiography. The objective of this work is the presentation of the two last crusades against the Turks in the light of the Bulgarian historical research. A similar review of research was made about four decades ago by Bistra Tsvetkova. The development of the issue in recent years by various researchers and the presence of a significant amount of scientific literature presuppose a new review on the studies devoted to Vladislav Varnenchik and the events from the middle of the XV century to be made.

Among the numerous studies on the issue, the research of the Shkorpil brothers, Hristo Kolarov and Bistra Tsvetkova has to be pointed out. Thanks to their years-long efforts the scientific problems have been significantly developed.

A review on the research into the Bulgarian historiography shows that the events arouse deep interest among historians. This is quite normal as the anti-Ottoman military campaigns from 1443–1444 are some of the most important moments in the history of late medieval Europe. Despite the numerous studies and the great number of narrative sources used, the debatable moments about the two military campaigns of Vladislav Varnenchik are many. This is due to the fact that the information provided to us by the different sources is too controversial. These details suggest a new reading of history and correction of already existing opinions.

Key words: campaign, Vladislav Varnenchik, Bulgarian historiography

Походите на Владислав Варненчик от 1443–1444 г. бележат последния етап от съпротивата на обединена християнска Европа срещу османските нашественици. Тези събития са обект на изследване от страна на много учени. Проблемът е широко застъпен както в българската, така и в чуждата историография. Целта на настоящата разработка е представянето на двата последни кръстоносни похода срещу турците в светлината на българските исторически изследвания¹. Подобен обзор на проучванията е правен преди около четири десетилетия от Бистра Цветкова. Развитието на проблема през последните години от страна на различни изследователи и наличието на значително

количество научна литература, дава възможност да се направи нов преглед върху проучванията, посветени на походите на Владислав Варненчик и събитията от средата на XV в., с кратък преглед на изданията.

През 1860 Спиридон Палаузов издава монографията, посветена на Янош Хуняди, на руски език². Авторът изследва живота на човека, определян от мнозина учени като „единствения страх у турците“. Уповавайки се на легенди и на извори, Палаузов изготвя един блестящ труд, посветен на бележития предводител. Въпреки направеното коректно изследване и задълбочен анализ, все още в научните среди съществуват доста спорове, отнасящи се най-вече до ранните години от живота на трансилванския войвода.

Особено развитие проблемът за походите на Владислав Варненчик получава през първата половина на XX век. В основата му са братята Карел и Херман Шкорпил, под чиято редакция излизат съставените през 1908 г. Известия на Варненското археологическо дружество. Те са посветени на паметта на полско-унгарския крал и на всички загинали в битката край Варна³. В това издание Георги Димитров, учител в мъжката гимназия, публикува статия, посветена на паметното сражение. Използвайки известните дотогава извори, авторът разглежда пътя на кръстоносната армия до Варна и последвалото сражение. Базирайки се на Кьолер, Димитров описва разположението на двете войски на бойното поле. Съществен принос в статията е опитът на автора да потърси причините за неуспеха на християнската армия⁴. Походът на Владислав Варненчик в Североизточна България през есента на 1444 г. и последвалото сражение при Варна са проучвани и от братята Шкорпил. Те описват както пътя, по който преминават кръстоносците, така и самото превземане на крепостите по пътя им. Правят добавки към описанията на двете армии пред Варна и локализируют точното разположение на войските. Обръщат особено внимание на могилиците, които се намират на мястото на бойното поле⁵.

В следващия брой на Известията на Варненското археологическо дружество от 1910 г. отново са публикувани статии, посветени на битката при Варна. Георги Димитров разглежда битката според очевидците Параспондилос Зотикос и Иерекса⁶. Всъщност, авторът превежда за първи път на български език двата текста и ги въвежда в научно обръщение. Освен превода Димитров прави обстоен анализ на двата извора. В края на статията той публикува списък на евентуалните църкви във Варна, където е възможно да е погребан Владислав Варненчик. Стига до извода, че кралят не е бил погребан в нито една от тях. В същото известие е поместена и статията на Никола Мирски, който превежда разказа на летописеца Фулстин⁷.

През 1923 г. братята Шкорпил издават книгата „Владислав Варненчик 1444–1923“⁸. В нея авторите дават важни сведения около разглежданите събития. Те публикуват и редица оръжия, свързани с т.нар. Паметна битка на народите. Описват и новосъздаденият „Владиславов отдел“ към музея.

Освен от Варна, към темата са насочили усилията си и редица изследователи от страната. През 1923 г. излиза сборникът „Полша, България и славянството“. Изданието е на Полската библиотека и има за цел да проследи историческите връзки между българи и поляци. Първите две статии са посветени на крал Владислав Варненчик. В своето изследване Т. Грабовски привежда за първи път част от трудовете на полските летописци Длугош и Стрийковски, както и някои други извори, което остава безценно за българската историография и до днес. Грабовски влиза в противоречие с Г. Димитров относно личността на крал Владислав Варненчик. Според него, кралят е представен неправилно като страхливец, пиияница и некадърник, което полякът счита за нелогично⁹. В своето изследване, публикувано в същия сборник, Атанас Иширков прави някои корекции относно географската диаспора в походите на Владислав Варненчик. Авторът стига до заключението, че решаващата битка от първия поход, която станала на Коледа през 1443 г., се е състояла в полето между Костенец и Баня през Момина клисура. Авторът привежда като доказателства редица исторически извори, както и географски карти¹⁰. Друга теория, която той застъпва в това свое изследване, е, че през 1444 г., след Никопол, кръстоносната армия е продължила пътя си през Оряхово, а не през Горна Оряховица, както приемат братята Шкорпил. От там, покрай Дунав, войската преминала през Разград–Абоба и стигнала до Нови пазар¹¹. В друго свое изследване А. Иширков отново се опитва да локализира мястото, където е проведена Златишката битка, и отново достига до гореизложеното негово становище¹².

В Списанието на Българското книжовно дружество Диаманди Ихчиев също обръща внимание на битката при Варна¹³. През 1935 г. излиза сказката на Ян Домбровский за походите на Владислав Варненчик¹⁴. От същата година е и изследването на Георги Баласчев, посветено на проблема¹⁵.

През първата половина на XX в. са направени едни от най-сполучливите изследвания, посветени на проблематиката. През този период се превеждат и анализират редица извори и се полагат основите за бъдещите обобщителни трудове.

През втората половина на XX в. са направени най-значимите проучвания върху походите на Владислав Варненчик и Янош Хуняди. Без съмнение изключителен принос за превеждането и популяризирането на извори, свързани с „Паметната битка на народите“, има Христо Коларов. Изследователят въвежда в научно обращение в българската книжнина няколко наративни източника, сред които се открояват „Писмото на Енеас Силвиус Пиколомини до херцога на Милано Филипо Мария Висконти от 13 декември 1444 г.“ и „Поемата на Михаел Бехайм за походите на Владислав III“¹⁶. Коларов прави пълен превод на български език на „Хрониката на Калимах“. Както отбелязва авторът, тя „страда от редица неточности, но те не могат да омаловажат богатството от сведения и подробности, които предлага“¹⁷. В друга своя статия изтъкнатият изследовател разглежда подготовката за първия поход на Владислав Варненчик,

който много правилно датира в 1443–1444 г., а не само в 1443 г.¹⁸ Коларов отново търси мястото, където се е разиграла Златишката битка, и опровергава становището на Ат. Иширков, че това е станало в полето Костенец – Бана пред Момина клисура¹⁹. Проучвателят маркира пътя на отстъплението на кръстоносната армия по време на първия поход на Балканите.²⁰ Х. Коларов изследва Адрианополския мирен договор от 1444 г.²¹ Авторът прави обстоен преглед на европейските и турските извори, свързани с проблема²². Изследванията на Х. Коларов и досега се явяват може би най-задълбочените и добре аргументирани проучвания.

През втората половина на XX век са направени редица отделни студии и статии, свързани с разглеждания проблем. Милко Мирчев прави първия превод на Писмото на Андреас де Пацио до Кардинал Людовик на български език²³. Той го определя като най-ранния извор за походите на Владислав III и сражението при Варна, но по-късно това негово твърдение е опровергано²⁴. Въпреки някои слабости, които несъмнено се чувстват в писмото на Палацио, то си остава ценен извор за събитията от 1443–1444 г. Стефан Недев разглежда Дългия поход през 1443 г.²⁵ Г. Абдулов изследва същата военна кампания на територията на Средна гора²⁶. Д. Миятев проучва Дългия поход според един унгарски извор от XVIII в.²⁷ Александър Кузев прави специално изследване, посветено на пътя, по който е преминала християнската войска на Владислав Варненчик през 1444 г. Авторът застъпва тезата, че след Никопол армията на кръстоносците е минала през Оряховица, за да стигне до Шумен. От там през редица крепости към Варна.²⁸ В своето описание за пътя освен познатите исторически извори А. Кузев привежда като доказателство и археологическите находки, които безспорно подкрепят неговото становище. Интерес предизвиква и публикуваната в последните десетилетия “Месемврийска хроника”. В бележка XIII се споменава за Варненската битка. В нея е упоменато, че християнската армия е начислявала 20 000 души, а османската – 50 000. От армията на Владислав и Хуняди са загинали 10–12 000 души, а от турската – 30 000. В бележката се споменава, че в кръстоносната армия са взели участие унгарци и власи. Както отбелязва и първоиздателят на хрониката В. Гюзелев, интересно е представен краят на сражението. Според летописеца, двете войски са се оттеглили, а турската армия е претърпяла много големи поражения, които са и попречили да довърши неприятеля²⁹. Сашо Попов изследва българското участие в разглежданите събития, като се базира на достъпните му източници³⁰. Безспорно статията на Попов е едно обзorno изследване, което допринася за изясняването участието на българите в похода на Владислав Варненчик в Североизточна България през 1444 г.

През 1969 г. излиза от печат сборникът „Варна 1444”, посветен на 525-годишнина от битката при Варна³¹. Този внушителен том съдържа статии на едни от най-големите авторитети по това време. Освен изследванията на българските учени, в сборника се поместени статиите на редица чуждестранни

автори. Книжното тяло е разделено на две части. В първата се съдържат изследвания, посветени на паметното сражение: Димитър Ангелов прави обзор на борбите на българския народ против османците в началото на робството и обвързването им с походите на Владислав Варненчик³²; Иван Дуйчев разглежда международната обстановка на Балканите непосредствено преди битката³³; Лайош Елекеш анализира армията на Хуняди. Авторът разглежда както етническият ѝ състав, така и въоръжението, снаряжението, възнаграждението и пр.³⁴; Здзислав Спиралски се спира на участието на поляците в походите на Владислав Варненчик срещу турците³⁵, а П. Панаитеску и И. Стоически – на румънците³⁶; Гавро Шкриванич изследва причините, поради които сръбският деспот Георги Бранкович не взема участие в битката при Варна, както и въоръжението в средновековна Сърбия през първата половина на XV в.³⁷; Бистра Цветкова прави обзор на основните ранносмански извори от XV в., свързани с походите на Владислав Варненчик³⁸; Стефан Недев разглежда пътищата на кръстоносната и османската армии към Варна през 1444 г. Тук авторът изказва своята теория, че след Никопол, християнската войска е преминала през Оряхово и Разград, докато достигне Шумен³⁹; Петър Хаджииванов прави обстоен анализ на сражението от 10-ти ноември⁴⁰; Мелания Петку представя антиосманската борба на румънския народ през втората половина на XIV и XV в., отразена в изобразителното изкуство⁴¹; Петър Петров разглежда участието на Фружин в похода на кръстоносците⁴²; Георги Джингов публикува наблюденията си върху бойното поле, базирайки се на археологическите разкопки от 1963–1964 г.⁴³; Дойно Дойнов описва създаването на Парк-музея на бойната дружба във Варна⁴⁴, днес по-известен като парк-музей „Владислав Варненчик“; Тихомир Йорданов публикува една народна песен за похода на Владислав Варненчик⁴⁵; Цонко Генов разглежда отзвука на битката в България и в чужбина⁴⁶; Първата част на сборника „Варна 1444“ завършва със статията на Ради Боев за предмети, печатни материали и документи в България, които се отнасят до битката край Варна⁴⁷. Втората част на книжното тяло представлява подбор на османските извори, свързани с походите на Владислав Варненчик. Преводът и бележките са дело на Ибрахим Татарлъ, а редакцията на Бистра Цветкова⁴⁸. По-голямата част от османските източници се публикуват за първи път. Представени са общо 20 османски извора, като след превода на всички авторът е написал пояснителни бележки и е добавил терминологичен речник. Това е един изключителен принос за българската историография, даващ възможност на изследвачите на тази проблематика да използват неизвестните до този момент извори. Няма съмнение, че сборникът „Варна 1444“ представлява една изключително ценна книга, която слага началото на всички изследвания, свързани с битката при Варна.

Отново през 1969 г. Бистра Цветкова написва капиталния си труд „Паметна битка на народите“⁴⁹, а десет години по-късно излиза второто преработено и допълнено издание⁵⁰. До днес това е най-пълното изследване, правено въобще,

върху походите на Владислав Варненчик през 1443 и 1444 г., и сражението при Варна от 10 ноември 1444 г. С подзаглавието „Европейският югоизток и османското завоевание – края на XIV и първата половина на XV век“ авторът насочва читателя към проблема, който разглежда детайлно. Анализирайки книжнината и изворите по въпросите, свързани с превземането на Балканския полуостров от османците, изследователят преминава към основата на проучването. Тя изследва причините, поради които балканските държави падат под османска власт, както и състоянието на Европейския континент по това време. Въз основа на историческите извори и изследванията, посветени на проблема, Б. Цветкова очертава пътя, по който преминава армията на Владислав Варненчик и Янош Хуняди по време на двата си похода на Балканите. Книгата завършва с останалото като нарицателно прозвище на сражението при Варна “Паметна битка на народите”. Въпреки обстойното и адекватно изследване, направено от Бистра Цветкова, все още около тези събития се водят дискусии.

През 1992 г. Мария Калицин за първи път превежда целия текст на „Писане за верските битки на султан Мурад, син на Мехмед Хан”⁵¹. В османския източник се забелязват доста неточности, но той добавя някои нови данни и допълва познатите ни османски извори.

По случай 550-годишнината от „Дългия” поход на крал Владислав Варненчик и Янош Хуняди, през 1993 г., се провежда научна конференция в гр. Белово. Материалите са публикувани в отделно издание⁵². Там Васил Гюзелев разглежда участието на българите в първата антитурска кампания на младия полско-унгарски крал⁵³. Тадеуш Вашилевски проследява развитието на Владислав Варненчик първо като крал на Полша, а после и на Унгария⁵⁴. Според Золтан Кирай, истинският предводител на дългия поход срещу турците е Янош Хуняди⁵⁵, а Николай Марков публикува един неизползван писмен извор за дългия поход от 1443 г.⁵⁶ Атанас Хрисчев изследва последния етап от похода през зимата на 1443–1444 г.⁵⁷ Сборникът завършва с частта от поемата на Михаел Бехайм, отнасяща се за Дългия поход⁵⁸.

През лятото на 1994 г. в Международния дом на учените „Фредерик Жулио-Кюри” – Варна се провежда Международна научна конференция „Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век”, която е посветена на 550-годишнина от битката на народите край Варна (1444 г.). В нея вземат участие изследователи от България, Полша, Унгария, Русия, Сърбия, Германия и Италия. Година по-късно, през 1995 г., излиза от печат и книжното тяло⁵⁹. Първите няколко статии са встъпителни, които имат за цел да направят прехода от състоянието на Балканите в XIV в. и новото положение, в което се намират в края на века и през следващия XV в. Първата от статиите по проблематиката е на Иван Първев, който разглежда походите на християнските държави срещу османците през XV в.⁶⁰ Сергей Карпов представя политическата ситуация в Причерноморския регион, според няколко секретни документа⁶¹. Тадеуш Василевски

прави анализ на международното значение на кръстоносния поход от 1444 г.⁶² Дариуш Колоджиешик преоткрива Сегединския договор⁶³, а Бони Петрунова и Снежана Горянова публикуват археологическите си наблюдения, свързани с края на „Дългия поход“ от 1443 г.⁶⁴ Ласло Веспреми разглежда причината за появата на турците в Европа според унгарската хроника на Туроци⁶⁵. Васил Гюзелев публикува поемата на Николай Петшахер⁶⁶. Йежи Вирозумски представя династията на Ягелоните като защитник на културния и религиозен плурализъм⁶⁷. Ян Тишкиевич изследва политическите отношения на Полша – Литва с Турция и Кримския хаганат в периода 1444–1489 г.⁶⁸

В началото на ХХI в. интересът към проблематиката продължава. През 2001 г. излиза петият том от поредицата „Латински извори за българската история“⁶⁹. Тук са преведени няколко съчинения, в които се съдържат сведения за походите на Владислав Варненчик. Това са „Унгарска хроника“ на Йоан де Туроци⁷⁰, „История на унгарците“ на Антонио де Бонфини⁷¹, „Кратко изложение на унгарската история“ от Петър Ранзан⁷² и „Генеалогия на унгарските крале и вождове от 417 до 1556 г.“⁷³. Преведените текстове допринасят за въвеждането в научно обращение на нови извори, непознати на българската наука.

В своето обстойно изследване за кръстоносните походи и средновековна България, Красимира Гагова обръща внимание и на походите на Владислав Варненчик и Янош Хуняди. Интерес предизвиква фактът, че авторът разглежда събитията от 1443–1444 г. като единни, т.е. като един поход. Това е в противовес с общоприетото становище, че полско-унгарският крал е оглавявал две военни кампании. Тук те са представени като два етапа на един поход. Кр. Гагова разглежда и отношенията между местното население и кръстоносната армия. Също така авторът обръща внимание на географските понятия, използвани в изворите, и прави опит за тяхната локализация.⁷⁴

През 2005 г. на български език е преведен сборникът „Варна 1444. Действителност и традиция“⁷⁵. В него се съдържат статиите от том VIII на *Balcanica Posnaniensia – Acta et studia*. Университет „Адам Мицкевич“, 1997 г., както и статия на българския учен В. Гюзелев. Сборникът започва с изследването на В. Гюзелев, посветено на българското участие в походите на Владислав III и сражението при Варна⁷⁶. Карол Олейник разглежда битката при Варна⁷⁷, а Йежи Теодорик – въоръжението и тактиката на полското рицарство през първата половина на XV век⁷⁸. Шербан Папакостеа изследва участието на Венеция и Генуа във Втория кръстоносен поход на Владислав Варненчик срещу турците⁷⁹, а Момчило Спремич анализира причините, поради които сръбският деспот Георги Бранкович не взема участие в битката при Варна през 1444 г.⁸⁰ Йежи Хаузински разглежда въпроса за антиосманската съпротива на албанския народ и защо албанците не вземат участие в походите на Владислав⁸¹. Малгожата Домбровска проучва отношението на византийския император Йоан VIII Палеолог към двата кръстоносни похода⁸². Еуджен Дениз разглежда отношенията между Янош Хуняди и Алфонс V Арагонски⁸³, а Пьотър

Врубел – съпротивата на Босна срещу мюсюлманските завоеватели в първата половина на XV в.⁸⁴ Здислав Пентек прави пълен списък на полските участници във Варненската битка⁸⁵. Винценти Свобода прави анализ на значението и последиците от Варненската битка⁸⁶. Дариуш Колодейчик търси Сегединския договор⁸⁷. Яцек Крохмал анализира отношението на полския историописец Ян Длугош към Владислав Варненчик⁸⁸. Ярослав Никодем съпоставя два от най-известните извори за личността на Владислав III – Длугош и Калимах⁸⁹. Артур Кияс разглежда Битката при Варна в руската историография⁹⁰, а Илона Чаманска – в унгарската и балканската традиция⁹¹. Барбара Юдковяк представя Владислав Варненчик като герой на полската драма от XVII и XVIII век⁹². Богдан Хойдис разглежда живота и дейността на Владислав Варненчик в творчеството на Леополд Келановски⁹³. Сборникът завършва със статията на Уршула Качмарек „Варненските поля – история на паметника“⁹⁴. Този сборник, съдържащ статии на полски, румънски, сръбски и български автори, посветени на кръстоносните походи през 1443–1444 г., Варненската битка и последиците от нея, сам по себе си представлява един изключителен принос в развитието на проблематиката.

Последното цялостно изследване върху разглежданите събития е направено от бившия директор на Полския институт в София – Миечислав Биелски⁹⁵. Неговото проучване е базирано почти изцяло на полската историография и описва подробно участието на поляците в армията на Владислав Варненчик и Янош Хуняди, които са известни от изворите, но слабо познати в българската историография.

През 2006 г. професорът от Манчестърския университет Колин Имбър издава своята монография, посветена на кръстоносния поход от есента на 1444 г.⁹⁶ През 2015 г. неговата книга е преведена на български език⁹⁷. В изследването са преведени някои от най-важните извори за събитията: „Писание за верските битки на султан Мурад, син на Мехмед хан“; хрониката на Жан дьо Ваврен; поемата на Михаел Бехайм; различни османски, венециански, гръцки и др. текстове; договори, клетви, декларации от 1444 г. Някои от изворите се превеждат за първи път в българската историография (като писмата на Кириак от Анкона, личната кореспонденция на крал Владислав, хрониката на Ваврен и др.). Без съмнение книгата на Имбър е съществен принос в развитието на проблематиката.

Въз основа на писмата на Енеа Силвио Пиколомини и неговата творба „De Europa“, Ивайла Попова отразява събитията на Балканите през 40-те години на XV в. Изследователят разглежда предадената информация от Пиколомини за походите от 1443–1444 г. като част от неговата общобалканска политика⁹⁸. Тя прави частичен превод на някои непознати на български език писма, като това на племенника на Енеа, Франческо Пиколомини, както и на произведението „De Europa“⁹⁹.

На базата на византийските летописци от XV в. Владимир Ангелов разглежда историята на българите и техните съседи¹⁰⁰. В книгата се преведени

откъси от съчиненията на Лаоник Халкокондил, Дука, Псевдофранцес, Критовул, както и на някои кратки византийски хроники. Авторът прави обстоен анализ на написаното от късновизантийските летописци и стига до един важен извод, че те „слагат край на вековната дихотомия варвари – ромеи“¹⁰¹.

В последните години се документираха няколко писма, които дават попълна яснота относно походите на Владислав Варненчик. Те бяха публикувани от В. Гюзелев във „Венециански документи за историята на България и българите от XII–XV век“¹⁰² и „Извори за средновековната история на България (VII–XV в.) в австрийските ръкописни сборки и архиви“¹⁰³.

През 2008 г. излиза сборникът „От Никопол до Виена 1396–1683 г.“¹⁰⁴ В него са поместени и статии, свързани с походите на Владислав Варненчик от 1443–1444 г. и сражението при Варна. Невен Илиев описва отбранителните съоръжения на средновековния Бдин и кръстоносните походи, преминали през България, сред които е и вторият поход на Владислав Варненчик от 1444 г.¹⁰⁵ В своята статия Христо Матанов много правилно и аргументирано определя последните два кръстоносни похода като угаснали надежди за християните¹⁰⁶. Шандор Йозе анализира идеологията на унгарските кръстоносни походи в периода 1395–1556 г., където засяга и събитията от 1443–1444 г.¹⁰⁷ Александър Николов изследва участието на Венеция в антиосманските военни действия на младия полско-унгарски крал¹⁰⁸. Тамаш Палошфалви критикува унгарската военна организация и по-точно концепцията на Хуняди за едно единствено, решително сражение, чрез което да се сломят османците¹⁰⁹. Емилия Петкова разказва за Парк-музея на бойната дружба и неговото начало¹¹⁰. Ивайла Попова проучва въпроса за участието и значението на папството в кръстоносните походи на Владислав Варненчик¹¹¹. Мачией Саламон разглежда политическия аспект на събитията.¹¹²

В последните години бяха публикувани, освен тематичните сборници, и монографични изследвания и значителен брой статии и студии по въпроса за антиосманските военни кампании от 40-те години на XV в. В своя анализ на историческите извори В. Гюзелев смята, че Калиакра и Каварна са превзети от кръстоносната армия на Владислав Варненчик през есента на 1444 г.¹¹³ Шанко Апостолов също разглежда въпроса за превземане на двете крепости през този период, като отстоява тезата, че това не се е случило¹¹⁴. Христо Димитров прави опит за разрешаването на историко-географския проблем на Дългия поход на Владислав Варненчик на българска земя¹¹⁵. Цвета Райчевска разглежда маршрута, по който са преминали кръстоносците, докато достигнат до Варна, според османската хроника „Писание за верските битки на султан Мурад хан“¹¹⁶. Въз основа на картографския материал Трифон Трифонов смята, че мястото на сражението при Варна може да се начертае така: на юг – езерото; на север – Франгенското плато; на изток гаражът на „Градски транспорт“, затворът, Дом „Младост“, ул. „Тихомир“; на запад – бул. „Янош Хуняди“¹¹⁷. По този начин той отхвърля вече застъпеното становище на редица учени, че

центърът на бойното поле е бил на мястото, където днес се намира парк-музеят „Владислав Варненчик“. Все още теорията на Т. Трифонов не е възприета в научните среди, но не трябва да се пренебрегва. Георги Бакалов отъждествява битката при Варна с края на балканското държавно Средновековие¹¹⁸. Александър Николов разглежда похода на Владислав Варненчик според творчеството на Леодризио Кривели¹¹⁹. Снежана Ракова и Пенка Данова публикуват едно писмо на крал Владислав III¹²⁰. Емилия Петкова изследва военните подвизи на Янош Хуняди, неговата тактика и поведение при двете кръстоносни кампании, в битката при Косово поле и в тази при Белград¹²¹. Мирослав Тошев разглежда маршрута на кръстоносната армия през Централна северна и Североизточна България до Шумен в 1444 г.¹²² Павел Георгиев прави опит за изясняване на обстоятелствата около избора на кралската войска за стануване при Нови пазар и продължителността на пребиваването ѝ там¹²³. Николай Кънев обръща внимание на проблема за коректното именуване и титулуване на Владислав Варненчик в българската историография¹²⁴.

От Освобождението до наши дни в редица изследвания, посветени на османското завоевание на Балканите, историята на българите и балканските народи през XV в., е застъпена и разглежданата проблематика¹²⁵. Като явление с общоевропейско значение, походите на Владислав Варненчик са неизменна част от проучванията за този период.

Прегледът върху изследванията в българската историография показва, че разглежданите събития будят сериозен интерес сред историците. Това е нещо обичайно, тъй като антиосманските военни кампании от 1443–1444 г. са едни от най-важните моменти в историята на късносредновековна Европа. Въпреки множеството изследвания и привежданите многобройни наративни източници, дискуссионните моменти около двата кръстосни похода на Владислав Варненчик са много. Това се дължи на факта, че информацията, която ни дават различните извори, е твърде противоречива. Тези детайли предполагат нов прочит на източниците по въпроса и коригиране на вече застъпени становища.

БЕЛЕЖКИ

¹ Археологическите изследвания ще бъдат представени от автора в отделен историографски преглед.

² Палаузов, С. Избрани трудове. Т. I. София, 1974, 360–499, ред. В. Гюзелев и Х. Коларов.

³ Известия на Варненското археологическо дружество. Сражението при Варна въ 1444 г. Варна, 1908.

⁴ Димитров, Г. Сражението при Варна въ 1444 г. – ИВАД, 1908, с. 8–46.

⁵ Шкорпил, Х. и К. Походът на Владислава през България въ 1444г. и битката при Варна. – ИВАД, 1908, с. 48–67.

⁶ Димитров, Г. Сражението при Варна въ 1444 г. (според очевидеца Параспондилос Зотикос и според Иерекса) съ притурка: Варненските черкви и гробът на Владислав. – ИВАД, 1910, с. 49–85.

- ⁷ **Мирски, Н.** Битката при Варна въ 1444 г. (споредъ Фулстин). – ИВАД, 1910, с. 85–88.
- ⁸ **Шкорпил, Х. и К.** Владислав Варненчик 1444–1923. Варна, 1923.
- ⁹ **Грабовски, Т.** Варна, Полша и Владислав Ягеллонски. – В: Полша, България и славянството. София, 1923, с. 3–25.
- ¹⁰ **Иширков, А.** Походите на крал Владислава в България в 1443 и 1444 г. – В: Полша, България и славянството. София, 1923, 40 (цялата статия е от 27 с. до 53).
- ¹¹ Пак там, с. 45–47.
- ¹² **Иширков, А.** Де е станала Златишката битка в 1443 г? – СпБАН, 24, 1922, с. 9–20.
- ¹³ **Ихчиев, Д.** Историческата битката при Варна в 1444 г. – Периодическо списание на Българското книжовно дружество в София, XVII, 1907.
- ¹⁴ **Домбровски, Я.** Освободителните походи на крал Владислав Варненчик. София, 1935.
- ¹⁵ **Баласчев, Г.** Походите на полско-маджарския крал Владислав III Ягело през 1443–1444 година против турците и битката при Варна. С., 1935.
- ¹⁶ **Коларов, Х.** Два малко известни извора за битката на народите на 10 ноември 1444 г. при Варна. – ИНМВ, VI (XXI), (1970), с. 171–193.
- ¹⁷ **Коларов, Х.** Хрониката на Калимах – важен извор за Варненската битка от 1444 г. – ИНМВ, IX (XXIV), (1973), с. 241–253.
- ¹⁸ **Коларов, Х.** Някои въпроси от подготовката в Унгария на първия антитурски поход на Владислав Варненчик от 1443–1444 г. – Трудове на Висшия педагогически институт „Братя Кирил и Методий“. Велико Търново, 1969–1970, 7, с. 73–108.
- ¹⁹ **Коларов, Х.** Къде през 1443 г. е проведена Златишката битка? – Трудове на ВТУ, № 2, 1971/1972, с. 25–42.
- ²⁰ **Коларов, Х.** Отстъплението на кръстоносната армия на крал Владислав III Ягело по време на първия му поход на Балканите (1443–1444 г.). – В: Българско средновековие. Българо-съветски сборник в чест на 70-годишнината на проф. Иван Дуйчев. С., 1980, с. 105–112.
- ²¹ **Коларов, Х.** Адрианополският мирен договор (1444 г.). – Трудове на ВТУ „Кирил и Методий“, 12/3, 1975, с. 57–63.
- ²² **Коларов, Х.** Антитурските походи от 1443–1444 г. на полско-унгарския крал Владислав III Ягело (Варненчик) (обзор на изворите). – Трудове на Висшия педагогически институт „Братя Кирил и Методий“. Велико Търново, 1968–1969, 6, с. 45–104.
- ²³ **Мирчев, М.** Андреас де Палацио. Писмо за поражението при Варна, изпратено до кардинал Людовик. – ИВАД, XV, 1964, с. 85–95.
- ²⁴ Вж. **Коларов, Х.** Два малко известни извора...
- ²⁵ **Недев, С.** За похода на полско-унгарския крал Вадислав III Ягело през 1443 г. – ВИСб, 1972, № 3.
- ²⁶ **Абдулов, Г.** Походът на Владислав III Ягело в България през 1443 г. и достигането му до Средна гора. – В: Летопис на Панагюрския край. С., 1972, с. 35–40.
- ²⁷ **Мнятев, Д.** Походът на Владислав III и Ян Хуниади в България през 1443 г. според един унгарски извор от XVIII в.. – ВИСб, 1968, № 5, с. 32–43.
- ²⁸ **Кузев, А.** Маршрутът на Владислав III Ягело до Варна. – ИНМВ, IX (XXIV), с. 139–152.
- ²⁹ **Гюзелев, В.** Несебърската местна хроника от XIV–XV в. като извор за историята на българското черноморско крайбрежие. – В: Средновековна България в светлината на нови извори. София, 1981, с. 201–243.

- ³⁰ **Попов, С.** Битката край Варна през 1444г. – ВИСБ, 6, 1995, с. 7–27.
- ³¹ **Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-годишнина от битката край Варна.** София, 1969 (по-надолу ще бъде цитиран само като „Варна 1444”)
- ³² **Ангелов, Д.** Борбите на българския народ против османската власт през първата половина на XV в. и походите на Владислав Варненчик. – Във: Варна 1444, с. 9–54.
- ³³ **Дуйчев, И.** Международното положение в европейския Югоизток в навечерието на Варненската битка от 1444 г. – Във: Варна 1444, с. 55–81.
- ³⁴ **Елекеш, Л.** Армията на Хуниади. – Във: Варна 1444, с. 82–139.
- ³⁵ **Спиралски, З.** Поляците в походите на крал Владислав Варненчик срещу Турция. – Във: Варна 1444, с. 140–150.
- ³⁶ **Панаитев, П., И. Стоическу.** Участието на румъните в битката при Варна (1444 г.). – Във: Варна 1444, с. 151–161.
- ³⁷ **Шкриванич, Г.** Защо деспот Георги Бранкович не е участвал в битката при Варна (1444). – Във: Варна 1444, с. 162–167; Оръжието в средновековна Сърбия от началото на 15 век до нейното падане (1459). – Във: Варна 1444, с. 193–207.
- ³⁸ **Цветкова, Б.** Обзор на основните османски източници от XV в. за походите на Владислав Варненчик и Ян Хуниади през 1443–1444 г. – Във: Варна 1444, с. 168–192.
- ³⁹ **Недев, С.** Пътищата на Владислав III и Мурад II към Варна през 1444 година. – Във: Варна 1444, с. 208–233.
- ⁴⁰ **Хаджииванов, П.** Сражението при Варна на 10 ноември 1444 година. – Във: Варна 1444, с. 234–263.
- ⁴¹ **Петку, М.** Антиосманската борба на румънския народ през втората половина на XIV и XV век, отразена в изобразителното изкуство. – Във: Варна 1444, с. 264–271.
- ⁴² **Петров, П.** Фружин и походът до Варна през 1444г. – Във: Варна 1444, с. 272–283.
- ⁴³ **Джингов, Г.** Опит за археологическо проучване на бойното поле от 1444 г. край Варна. – Във: Варна 1444, с. 284–312.
- ⁴⁴ **Дойнов, Д.** Парк-музей на бойната дружба край Варна. – Във: Варна 1444, с. 313–322.
- ⁴⁵ **Йорданов, Т.** Една народна песен за похода на Владислав Варненчик. – Във: Варна 1444, с. 323–328.
- ⁴⁶ **Генов, Ц.** Битката край Варна през 1444 година и отзвукът и в България и чужбина. – Във: Варна 1444, с. 329–335.
- ⁴⁷ **Боев, Р.** Показалец за предмети, печатни материали и документи в България, отнасящи се до битката край гр. Варна. – Във: Варна 1444, с. 336–362.
- ⁴⁸ **Османски извори за походите на Владислав III Ягело и Ян Хуниади (1443–1444).** – Във: Варна 1444, с. 367–531.
- ⁴⁹ **Цветкова, Б.** Паметна битка на народите. Варна, 1969.
- ⁵⁰ **Цветкова, Б.** Паметна битка на народите (Европейският югоизток и османското завоевание – края на XIV и първата половина на XV век). Варна, 1979.
- ⁵¹ **Калицин, М.** Писание за верските битки на султан Мурад, син на Мехмед хан. София, 1992.
- ⁵² **550 години от похода на Владислав III Ягело (Варненчик) с Янош Хуниади (1443–1993).** Белово, 1993.
- ⁵³ **Гюзелев, В.** “Дългият поход” на полско-унгарския крал Владислав III Ягело от 1443–1444 г. и българите. – В: 550 години от похода на Владислав III Ягело (Варненчик) с Янош Хуниади (1443–1993). Белово, 1993, с. 3–18.

⁵⁴ **Вашилевски, Т.** Владислав III Варненчик – крал на Полша (1434) и на Унгария (1440–1444). – В: 550 години от похода на Владислав III Ягело (Варненчик) с Янош Хуняди (1443–1993). Белово, 1993, с. 19–24.

⁵⁵ **Кирай, З.** Янош Хуняди – Предводителят на Дългия поход срещу турците. – В: 550 години от похода на Владислав III Ягело (Варненчик) с Янош Хуняди (1443–1993). Белово, 1993, с. 25–31.

⁵⁶ **Марков, Н.** Един неизползуван писмен извор за Дългия поход на Владислав III в България през 1443 г. – В: 550 години от похода на Владислав III Ягело (Варненчик) с Янош Хуняди (1443–1993). Белово, 1993, с. 32–40.

⁵⁷ **Хрисчев, А.** Последен етап от Дългия поход срещу турците –1443г. – В: 550 години от похода на Владислав III Ягело (Варненчик) с Янош Хуняди (1443–1993). Белово, 1993, с. 41–51.

⁵⁸ **Поемата на Михаел Бехайм за крал Владислав.** – В: 550 години от похода на Владислав III Ягело (Варненчик) с Янош Хуняди (1443–1993). Белово, 1993, с. 52–59.

⁵⁹ **Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век.** София, 1995.

⁶⁰ **Първев, Т.** Християнската коалиция срещу османците през XV век. Типология и степен на ефективност. – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 102–111.

⁶¹ **Карпов, С.** Политическая ситуация в Причерноморье в первой половине XV века в освещении документов фонда Diversorum, Filze секретного архива Генуи. – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 118–127.

⁶² **Василевски, Т.** Международното значение на кръстоносния поход през 1444г. – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 128–131.

⁶³ **Kolodziejzyk, D.** Segedin treaty rediscovered. – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 132–141.

⁶⁴ **Петрунова, Б., С. Горянова.** Краят на „дългия поход“ 1443. Исторически хипотези и археологически доказателства. – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 142–152.

⁶⁵ **Veszpremy, L.** Appearance of the Turks in Hungarian – Latin–language historiography. – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 164–172.

⁶⁶ **Гюзелев, В.** Малко известна поема за Варненската битка (1444 г.). – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 173–185.

⁶⁷ **Wyrozumski, J.** La dynastie des Jagellons-protectrice du pluralism culturel et confessionnel. – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 186–189.

⁶⁸ **Tyszkiewicz, J.** Since a battle of Varna, till the first polish–turkish peace treaty: Political relations of Poland – Lithuania to Turkey and Crimean Khanate in 1444–1489. – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 190–205.

⁶⁹ **ЛИБИ, V/1,** съст. И. Илиев, К. Гагова, Х. Димитров. София, 2001.

⁷⁰ **Йоан де Туроц**. Унгарска хроника. – ЛИБИ, с. 113–119; За унгарската хроника на Туроци вж. също и: **Димитров, Х., И. Илиев**. “Унгарската хроника” на Йоан Туроци от XV век като извор за средновековната история на България. – ИПр, 6, (1988), с. 75–76.

⁷¹ **Антонио де Бонфини**. История на унгарците. – ЛИБИ, с. 145–165; За историята на Антонио де Бонфини вж. също: **Гагова, К.** Антонио де Бонфини и българската средновековна история. – Минало, 3, (1995), с. 30–38.

⁷² **Петър Ранзан**. Кратко изложение на Унгарската история. – ЛИБИ, с. 170–174.

⁷³ **Генеалогия на унгарските крале и вождове от 417 до 1556г.** – ЛИБИ, 179.

⁷⁴ **Гагова, К.** Кръстоносните походи и средновековна България. София, 2004, с. 245–277.

⁷⁵ **Варна 1444. Действителност и традиция.** Варна, 2005.

⁷⁶ **Гюзелев, В.** “Оплаквайте ме, небеса, всичко живо на света да ме жали”. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 9–22.

⁷⁷ **Олейник, К.** Битката при Варна. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 23–34.

⁷⁸ **Теодорчик, Й.** Промени във въоръжението и тактиката на полското рицарство през първата половина на XV век. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 35–44.

⁷⁹ **Папакостеа, Ш.** Генуа, Венеция и кръстоносният поход при Варна. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 45–54.

⁸⁰ **Спремич, М.** Сръбският деспот Георги Бранкович и битката при Варна през 1444г. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 55–66.

⁸¹ **Хаузински, Й.** Албанският фактор и Варненският кръстоносен поход. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 67–76.

⁸² **Домбровска, М.** Хексамилионът и Варна. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 77–86.

⁸³ **Дениз, Е.** Кръстоносният поход при Варна и отношенията между Янош Хуняди и Алфонс V Арагонски, крал на Неапол. Действителност и традиция. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 87–98.

⁸⁴ **Врубел, П.** Босна срещу експанзията на исляма в първата половина на XV в. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 99–108.

⁸⁵ **Пентек, З.** Полските участници във Варненската битка. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 109–124.

⁸⁶ **Свобода, В.** Значение и последици от Варна. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 125–134.

⁸⁷ **Колодейчик, Д.** Намерен ли е Сегединският договор? – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 135–144.

⁸⁸ **Крохмал, Я.** Владислав Варненчик в светлината на “Годишниците” на Ян Длугош. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 145–160.

⁸⁹ **Никодем, Я.** Длугош и Калимах за унгарската корона на Владислав III. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 161–182.

⁹⁰ **Кияс, А.** Битката при Варна в руската историография. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 183–190.

⁹¹ **Чаманска, И.** Битката при Варна в унгарската и балканската традиция. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 191–200.

⁹² **Юджовяк, Б.** Владислав Варненчик като герой на полската драма от XVII и XVIII век. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 201–216.

⁹³ **Хойдис, Б.** Живот и дейност на Владислав Варненчик в литературното творчество на Леополд Келановски. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 217–224.

⁹⁴ **Качмарек, У.** Варненските поля – история на паметника. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 225–243.

⁹⁵ **Биелски, М.** Владислав III Варненчик на Балканите (1443–1444). Велико Търново, 2006.

⁹⁶ **Imber, C.** The Crusade of Varna, 1443–1445. Manchester, 2006.

⁹⁷ **Имбър, К.** Кръстоносният поход към Варна 1443–1445. Варна, 2015 (пр. на Т. Трифонов).

⁹⁸ **Попова, И.** Енеа Силвио Пиколомини (Папа Пий II) и Балканите през XV в. В. Търново, 2006, с. 53–66.

⁹⁹ Пак там.

¹⁰⁰ **Ангелов, В.** Българите и техните съседи на Балканите във византийската историопис от XV в. София, 2007.

¹⁰¹ Пак там, 188.

¹⁰² **Гюзелев, В.** Венециански документи за историята на България и българите от XII–XV век. София, 2001. Писма № 103, № 104, № 105, № 106, № 107.

¹⁰³ **Гюзелев, В.** Извори за средновековната история на България (VII–XV в.) в австрийските ръкописни сбирки и архиви. Т. II. София, 2000. Писма № 111, № 112, № 113, № 114, № 115.

¹⁰⁴ **От Никопол до Виена 1396–1683.** София, 2008.

¹⁰⁵ **Илиев, Н.** Кръстоносните походи и отбранителните съоръжения на Бдин през Средновековието. – В: От Никопол до Виена 1396–1683. София, 2008, с. 24–32.

¹⁰⁶ **Матанов, Х.** Походите от 1443–1444 г. : угаснали надежди. – В: От Никопол до Виена 1396–1683. София, 2008, с. 33–38.

¹⁰⁷ **Йозе, Ш.** Унгарското кралство и идеологията на кръстоносните походи от началото на османската угроза до изграждането на Хабсбургската отбранителна линия (1395–1556 г.). – В: От Никопол до Виена 1396–1683. София, 2008, с. 39–68.

¹⁰⁸ **Николов, А.** Венеция и походите на Владислав Ягело на Балканите. – В: От Никопол до Виена 1396–1683. София, 2008, с. 69–80.

¹⁰⁹ **Палошфалви, Т.** Кръстоносен поход или вероломно нападение? Унгарска офанзива на Балканите през 1443–1444 г. – В: От Никопол до Виена 1396–1683. София, 2008, с. 81–90.

¹¹⁰ **Петкова, Е.** Парк-музеят “Владислав Варненчик” и неговите създатели. – В: От Никопол до Виена 1396–1683. София, 2008, с. 91–96.

¹¹¹ **Попова, И.** Ренесансовото папство и битката при Варна 1444 г. – В: От Никопол до Виена 1396–1683. София, 2008, с. 97–105.

¹¹² **Salamon, M.** The policy of Vladislaus II (Warnencyzk) king of Poland and Hungary versus south-eastern Europe. – В: От Никопол до Виена 1396–1683. София, 2008, с. 106–110.

¹¹³ **Гюзелев, В.** Средновековната крепост Калиакра през XIII – средата на XV век. – ИИМВ, IX (XIV), (1973), с. 123–137; **Гюзелев, В.** Калиакра. – В: Български средновековни градове и крепости. Варна, 1981, с. 267–268; **Гюзелев, В.** Каварна и Карвуна. – В: Български средновековни градове и крепости, Варна, 1981, с. 274.

¹¹⁴ **Апостолов, Ш.** Превземани ли са Каварна и Калиакра през 1444? – ИНМВ, XLII (LVII), (2006), с. 81–83.

¹¹⁵ **Димитров, Х.** Проблемът около “Дългия поход” по българските земи през 1443–1444 г. (историко-географски бележки). – В: Традиции и приемственост в България и на Балканите през средните векове. Юбилеен сборник, посветен на проф. д.и.н. Йордан Андреев. Велико Търново, 2003, с. 553–569.

¹¹⁶ **Райчевска, Ц.** Кръстоносният поход от 1444 г. според османската хроника „Писание за верските битки на султана Мурад хан”. – ИНМВ, XL (LV), (2004), с. 20–32.

¹¹⁷ **Трифонов, Т.** Сражението край Варна от 1444 г. в светлината на топографията и топонимията на района. – В: “10 книги за Варна–2007”. Варна, 2008, с. 55–125; Същият. Опити за графична реконструкция на битката край Варна от 1444 година. Анализ и критика. – В: “10 книги за Варна–2011”. Варна, 2011, с. 115–173.

¹¹⁸ **Бакалов, Г.** Краят на балканското държавно Средновековие (562 г. от „Битката на народите“ край Варна). – В: Тангра: Сборник в чест на 70-годишнината на акад. Васил Гюзелев. София, 2006, с. 719–727.

¹¹⁹ **Николов, А.** Походът на Владислав Варненчик в творчеството на Леодризио Кривели. – В: Тангра: Сборник в чест на 70-годишнината на акад. Васил Гюзелев. София, 2006, с. 155–163.

¹²⁰ **Ракова, Сн., П. Данова.** Едно писмо до крал Владислав III, писано в навечерието на Варненската битка (1444). – В: *Studia balcanica*, 25. Изследвания в чест на проф. В. Тъпкова-Заимова. София, 2006, с. 265–274.

¹²¹ **Петкова, Е.** Героичната епоха на “белия орел” Янош Хуняди. – Електронен вестник за музеология и военна история, 2, (2012), с. 28–31.

¹²² **Тошев, М.** За маршрута на кръстоносната армия, предвождана от Владислав III Варненчик през Централна северна и Североизточна България до Шумен в 1444 г. Проблеми, теории, хипотези – опит за отговор. – В: България в европейската култура, наука, образование, религия. Т. 1. Шумен, 2015, с. 393–409.

¹²³ **Георгиев, П.** Новопазарският стан на крал Владислав III през 1444 г. – В: България в европейската култура, наука, образование, религия. Т. 1. Шумен, 2015, с. 410–431.

¹²⁴ **Кънев, Н.** Някои бележки върху коректното именуване и титулуване на Владислав Варненчик. – ЖИАИ, 1, (2016), под печат.

¹²⁵ **Иречек, К.** История на българите. София, 1978, с. 411–415; **Гандев, Х., Ц. Георгиева, М. Йонов, Б. Цветкова.** История на България. Т. 4. София, 1983, с. 109–113; **Димитров, С., Н. Жечев, В. Тонев.** История на Добруджа, Т. 3. София, 1988, с. 76–79; **Ангелов, Д., Б. Чолпанов.** Българска военна история през Средновековието (X–XV в.). С., 1994, с. 261–287; **Матанов, Х., Р. Михнева.** От Галиполи до Лепанто. С., 1998, с. 146–152; **Павлов, П., И. Тютюнджиев.** Българите и османското завоевание (краят на XIII–средата на XV в.) Велико Търново, 1995; **Димитров, Х.** Българо-унгарските отношения през средновековието. С., 1998, с. 271–276; **Георгиева, Ц., Н. Генчев.** История на България XV–XIX век. София, 1999, с. 236–240; **Садулов, А.** История на Османската империя. София, 2000, с. 21–23; **Имбър, К.** Османската империя 1300–1481. София, 2000, с. 176–197; **Иналджък, Х.** Епохата на Мохамед II Завоевателя (Изследвания и материали). София, 2000, с. 17–101; **Матанов, Х.** Средновековните Балкани. Исторически очерци. София, 2002, с. 507–520; **Плетньов, В., И. Русев.** История на Варна. Варна, 2012, с. 322–327 и др.

ЛИТЕРАТУРА

Абдулов, Г. Походът на Владислав III Ягело в България през 1443 г. и достигането му до Средна гора. – В: Летопис на Панагюрския край. С., 1972, с. 35–40.

Ангелов, В. Българите и техните съседи на Балканите във византийската историопис от XV в. София, 2007.

Ангелов, Д. Борбите на българския народ против османската власт през първата половина на XV в. и походите на Владислав Варненчик. – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-та годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 9–54.

Ангелов, Д., Б. Чолпанов. Българска военна история през Средновековието (X–XV век). С., 1994.

Антонио де Бонфини. История на унгарците. – ЛИБИ, с. 145–165.

Апостолов, Ш. Превземани ли са Каварна и Калиакра през 1444? – ИНМВ, XLII (LVII), (2006), с. 81–83.

Бакалов, Г. Краят на балканското държавно Средновековие (562 г. от „Битката на народите“ край Варна). – В: Тангра: Сборник в чест на 70-годишнината на акад. Васил Гюзелев. София, 2006, с. 719–727.

Баласчев, Г. Походите на полско-маджарския крал Владислав III Ягело през 1443–1444 година против турците и битката при Варна. С., 1935.

Биелски, М. Владислав III Варненчик на Балканите (1443–1444). Велико Търново, 2006.

Боев, Р. Показалец за предмети, печатни материали и документи в България, отнасящи се до битката край гр. Варна. – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 336–362.

Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005.

Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-та годишнина от битката край Варна. София, 1969.

Василевски, Т. Международното значение на кръстоносния поход през 1444г. – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 128–131.

Вашилевски, Т. Владислав III Варненчик – крал на Полша (1434) и на Унгария (1440–1444). – В: 550 години от похода на Владислав III Ягело (Варненчик) с Янош Хуняди (1443–1493). Белово, 1993, с. 19–24.

Врубел, П. Босна срещу експанзията на исляма в първата половина на XV в. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 99–108.

Гагова, К. Антонио де Бонфини и българската средновековна история. – Минало, 3, (1995), с. 30–38.

Гагова, К. Кръстоносните походи и средновековна България. София, 2004.

Гандев, Х., Ц. Георгиева, М. Йонов, Б. Цветкова. История на България. Т. 4. София, 1983.

Генеалогия на унгарските крале и вождове от 417 до 1556 г. – ЛИБИ, с. 179.

Генов, Ц. Битката край Варна през 1444 година и отзвукът и в България и чужбина. – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 329–335.

Георгиев, П. Новопазарският стан на крал Владислав III през 1444 г. – В: България в европейската култура, наука, образование, религия. Т. 1. Шумен, 2015, с. 410–431.

- Георгиева, Ц., Н. Генчев.** История на България XV–XIX век. София, 1999.
- Грабовски, Т.** Варна, Полша и Владислав Ягеллонски. – В: Полша, България и славянството. София, 1923, с. 3–25.
- Гюзелев, В.** Средновековната крепост Калиакра през XIII – средата на XV век. – ИИМВ, IX (XIV), (1973), с. 123–137.
- Гюзелев, В.** Калиакра. – В: Български средновековни градове и крепости. Варна, 1981, с. 267–268.
- Гюзелев, В.** Каварна и Карвуна. – В: Български средновековни градове и крепости, Варна, 1981, с. 274.
- Гюзелев, В.** Несебърската местна хроника от XIV–XV в. като извор за историята на българското черноморско крайбрежие. – В: Средновековна България в светлината на нови извори. София, 1981, с. 201–243.
- Гюзелев, В.** “Дългият поход” на полско-унгарския крал Владислав III Ягело от 1443–1444 г. и българите. – В: 550 години от похода на Владислав III Ягело (Варненчик) с Янош Хуняди (1443–1993). Белово, 1993, с. 3–18.
- Гюзелев, В.** Малко известна поема за Варненската битка (1444 г.). – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 173–185.
- Гюзелев, В.** Извори за средновековната история на България (VII–XV в.) в австрийските ръкописни сборки и архиви. Т. II. София, 2000. Писма № 111, № 112, № 113, № 114, № 115.
- Гюзелев, В.** Венециански документи за историята на България и българите от XII–XV век. София, 2001. Писма № 103, № 104, № 105, № 106, № 107.
- Гюзелев, В.** “Оплаквайте ме, небеса, всичко живо на света да ме жали”. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 9–22.
- Дениз, Е.** Кръстоносният поход при Варна и отношенията между Янош Хуняди и Алфонс V Арагонски, крал на Неапол. Действителност и традиция. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 87–98.
- Джингов, Г.** Опит за археологическо проучване на бойното поле от 1444 г. край Варна. – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-та годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 284–312.
- Димитров, Г.** Сражението при Варна въ 1444 г. – ИВАД, 1908, с. 8–46.
- Димитров, Г.** Сражението при Варна въ 1444 г. (според очевидеца Параспондилос Зотикос и според Иерекса) съ притурка: Варненските черкви и гробът на Владислав. – ИВАД, 1910, с. 49–85.
- Димитров, С., Н. Жечев, В. Тонев.** История на Добруджа. Т. 3. София, 1988.
- Димитров, Х., И. Илиев.** “Унгарската хроника” на Йоан Турочи от XV век като извор за средновековната история на България. – ИПр, 6, (1988), с. 75–76.
- Димитров, Х.** Българо-унгарските отношения през средновековието. С., 1998.
- Димитров, Х.** Проблемът около “Дългия поход” по българските земи през 1443–1444 г. (историко-географски бележки). – В: Традиции и приемственост в България и на Балканите през средните векове. Юбилеен сборник, посветен на проф. д.и.н. Йордан Андреев. Велико Търново, 2003, с. 553–569.
- Дойнов, Д.** Парк-музей на бойната дружба край Варна. – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 313–322.

Домбровска, М. Хексамилионът и Варна. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 77–86.

Домбровски, Я. Освободителните походи на крал Владислав Варненчик. София, 1935.

Дуйчев, И. Международното положение в европейския Югоизток в навечерието на Варненската битка от 1444 г. – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 55–81.

Елекеш, Л. Армията на Хуниади. – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-та годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 82–139.

Известия на Варненското археологическо дружество. Сражението при Варна въ 1444г. Варна, 1908.

Илиев, Н. Кръстоносните походи и отбранителните съоръжения на Бдин през Средновековието. – В: От Никопол до Виена 1396–1683. София, 2008, с. 24–32.

Имбър, К. Османската империя 1300–1481. София, 2000.

Имбър, К. Кръстоносният поход към Варна 1443–1445. Варна, 2015.

Иналджък, Х. Епохата на Мохамед II Завоевателя (Изследвания и материали). София, 2000.

Иречек, К. История на българите. София, 1978.

Ихчиев, Д. Историческата битката при Варна в 1444 г. – Периодическо списание на Българското книжовно дружество в София, XVII, 1907.

Иширков, А. Де е станала Златишката битка в 1443 г.? – СпБАН, 24, 1922, 9–20.

Иширков, А. Походите на крал Владислава в България в 1443 и 1444 г. – В: Полша, България и славянството. София, 1923, с. 27–53.

Йоан де Туроц. Унгарска хроника. – ЛИБИ, с. 113–119.

Йозе, Ш. Унгарското кралство и идеологията на кръстоносните походи от началото на османската угроза до изграждането на Хабсбургската отбранителна линия (1395–1556 г.). – В: От Никопол до Виена 1396–1683. София, 2008, с. 39–68.

Йорданов, Т. Една народна песен за похода на Владислав Варненчик. – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 323–328.

Калицин, М. Писание за верските битки на султан Мурад, син на Мехмед хан. София, 1992.

Карпов, С. Политическа ситуация в Причерноморье в первой половине XV века в освещении документов фонда Diversorum, Filze секретного архива Генуи. – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 118–127.

Качмарек, У. Варненските поля – история на паметника. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, 225–243.

Кирай, З. Янош Хуняди – Предводителят на Дългия поход срещу турците. – В: 550 години от похода на Владислав III Ягело (Варненчик) с Янош Хуняди (1443–1993). Белово, 1993, с. 25–31.

Кияс, А. Битката при Варна в руската историография. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 183–190.

Коларов, Х. Антитурските походи от 1443–1444 г. на полско-унгарския крал Владислав III Ягело (Варненчик) (обзор на изворите). – Трудове на Висшия педагогически институт „Братя Кирил и Методий“. Велико Търново, 1968–1969, № 6, с. 45–104.

Коларов, Х. Някои въпроси от подготовката в Унгария на първия антитурски поход на Владислав Варненчик от 1443–1444 г. – Трудове на Висшия педагогически институт „Братя Кирил и Методий”. Велико Търново, 1969–1970, № 7, с. 73–108.

Коларов, Х. Два малко известни извора за битката на народите на 10 ноември 1444 г. при Варна. – ИНМВ, VI (XXI), (1970), с. 171–193.

Коларов, Х. Къде през 1443 г. е проведена Златишката битка? – Трудове на ВТУ, 2, 1971/1972, с. 25–42.

Коларов, Х. Хрониката на Калимах – важен извор за Варненската битка от 1444 г. – ИНМВ, IX (XXIV), (1973), с. 241–253.

Коларов, Х. Адрианополският мирен договор (1444 г.). – Трудове на ВТУ “Кирил и Методий”, 12/3, 1975, с. 57–63.

Коларов, Х. Отстъплението на кръстоносната армия на крал Владислав III Ягело по време на първия му поход на Балканите (1443–1444 г.). – В: Българско средновековие. Българо-съветски сборник в чест на 70-годишнината на проф. Иван Дуйчев. С., 1980, с. 105–112.

Колодейчик, Д. Намерен ли е Сегединският договор? – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 135–144.

Крохмал, Я. Владислав Варненчик в светлината на “Годишниците” на Ян Длугош. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 145–160.

Кузев, А. Маршрутът на Владислав III Ягело до Варна. – ИНМВ, IX (XXIV), с. 139–152.

Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995.

Кънев, Н. Някои бележки върху коректното именуване и титулаване на Владислав Варненчик. – ЖИАИ, 1, (2016), под печат.

ЛИБИ, V/1, съст. И. Илиев, К. Гагова, Х. Димитров. София, 2001.

Марков, Н. Един неизползван писмен извор за Дългия поход на Владислав III в България през 1443 г. – В: 550 години от похода на Владислав III Ягело (Варненчик) с Янош Хунади (1443–1993). Белово, 1993, с. 32–40.

Матанов, Х., Р. Михнева. От Галиполи до Лепанто. С., 1998.

Матанов, Х. Средновековните Балкани. Исторически очерци. София, 2002.

Матанов, Х. Походите от 1443–1444 г. : угаснали надежди. – В: От Никопол до Виена 1396–1683. София, 2008, с. 33–38.

Мирски, Н. Битката при Варна въ 1444 г. (споредъ Фулстин). – ИВАД, 1910, с. 85–88.

Мирчев, М. Андреас де Палацио. Писмо за поражението при Варна, изпратено до кардинал Людовик. – ИВАД, XV, 1964, с. 85–95.

Миятев, Д. Походът на Владислав III и Ян Хунади в България през 1443 г. според един унгарски извор от XVIII в. – ВИСБ, 5, (1968), с. 32–43.

Недев, С. Пътищата на Владислав III и Мурад II към Варна през 1444 година. – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 208–233.

Недев, С. За похода на полско-унгарския крал Вадислав III Ягело през 1443 г. – ВИСБ, 3, (1972).

Никодем, Я. Длугош и Калимах за унгарската корона на Владислав III. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 161–182.

Николов, А. Походът на Владислав Варненчик в творчеството на Леодризио Кривели. – В: Тангра: Сборник в чест на 70-годишнината на акад. Васил Гюзелев. София, 2006, с. 155–163.

Николов, А. Венеция и походите на Владислав Ягело на Балканите. – В: От Никопол до Виена 1396–1683. София, 2008, с. 69–80.

Олейник, К. Битката при Варна. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 23–34.

Османски извори за походите на Владислав III Ягело и Ян Хуниади (1443–1444). – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 367–531.

От Никопол до Виена 1396–1683. София, 2008.

Павлов, П., И. Тютюнджиев. Българите и османското завоевание (краят на XIII–средата на XV в.) Велико Търново, 1995.

Палаузов, С. Избрани трудове. Т. I. София, 1974, ред. В. Гюзелев и Х. Коларов.

Палошфалви, Т. Кръстоносен поход или вероломно нападение? Унгарска офанзива на Балканите през 1443–1444 г. – В: От Никопол до Виена 1396–1683. София, 2008, с. 81–90.

Панаитеску, П., И. Стоическу. Участието на румъните в битката при Варна (1444 г.). – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 151–161.

Папакостеа, Ш. Генуа, Венеция и кръстоносният поход при Варна. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 45–54.

Пентек, З. Полските участници във Варненската битка. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 109–124.

Петкова, Е. Парк-музеят “Владислав Варненчик” и неговите създатели. – В: От Никопол до Виена 1396–1683. София, 2008, с. 91–96.

Петкова, Е. Героичната епоха на “белия орел” Янош Хуниади. – Електронен вестник за музеология и военна история, 2, (2012), с. 28–31.

Петку, М. Антиосманската борба на румънския народ през втората половина на XIV и XV век, отразена в изобразителното изкуство. – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 264–271.

Петров, П. Фружин и походът до Варна през 1444г. – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 272–283.

Петрунова, Б., С. Горянова. Краят на „дългия поход” 1443. Исторически хипотези и археологически доказателства. – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 142–152.

550 години от похода на Владислав III Ягело (Варненчик) с Янош Хуниади (1443–1993). Белово, 1993.

Петър Ранзан. Кратко изложение на Унгарската история. – ЛИБИ, с. 170–174.

Плетньов, В., И. Русев. История на Варна. Варна, 2012, с. 322–327.

Поемата на Михаел Бехайм за крал Владислав. – В: 550 години от похода на Владислав III Ягело (Варненчик) с Янош Хуниади (1443–1993). Белово, 1993, с. 52–59.

Попов, С. Битката край Варна през 1444г. – ВИСб, 6, (1995), с. 7–27.

Попова, И. Енеа Силвио Пиколомини (Папа Пий II) и Балканите през XV в. В. Търново, 2006.

Попова, И. Ренесансовото папство и битката при Варна 1444г. – В: От Никопол до Виена 1396–1683. София, 2008, с. 97–105.

Първев, Т. Християнската коалиция срещу османците през XV век. Типология и степен на ефективност. – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 102–111.

Райчевска, Ц. Кръстоносният поход от 1444 г. според османската хроника „Писание за верските битки на султана Мурад хан”. – ИНМВ, XL (LV), (2004), с. 20–32.

Ракова, Сн., П. Данова. Едно писмо до крал Владислав III, писано в навечерието на Варненската битка (1444). – В: Studia balcanica, 25. Изследвания в чест на проф. В. Тъпкова-Заимова. София, 2006, с. 265–274.

Садулов, А. История на Османската империя. София, 2000.

Свобода, В. Значение и последици от Варна. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 125–134.

Спиралски, З. Поляците в походите на крал Владислав Варненчик срещу Турция. – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 140–150.

Спремич, М. Сръбският деспот Георги Бранкович и битката при Варна през 1444 г. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 55–66.

Теодорчик, Й. Промени във въоръжението и тактиката на полското рицарство през първата половина на XV век. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 35–44.

Тошев, М. За маршрута на кръстоносната армия, предвождана от Владислав III Варненчик през Централна северна и Североизточна България до Шумен в 1444 г. Проблеми, теории, хипотези – опит за отговор. – В: България в европейската култура, наука, образование, религия. Т. 1. Шумен, 2015, с. 393–409.

Трифонов, Т. Сражението край Варна от 1444 г. в светлината на топографията и топонимията на района. – В: “10 книги за Варна–2007”. Варна, 2008, 55–125. **Трифонов, Т.** Опити за графична реконструкция на битката край Варна от 1444 година. Анализ и критика. – В: “10 книги за Варна–2011”. Варна, 2011, с. 115–173.

Хадживанов, П. Сражението при Варна на 10 ноември 1444 година. – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 234–263.

Хаузински, Й. Албанският фактор и Варненският кръстоносен поход. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 67–76.

Хойдис, Б. Живот и дейност на Владислав Варненчик в литературното творчество на Леополд Келановски. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 217–224.

Хрисчев, А. Последен етап от Дългия поход срещу турците–1443г. – В: 550 години от похода на Владислав III Ягело (Варненчик) с Янош Хунади (1443–1993). Белово, 1993, с. 41–51.

Цветкова, Б. Обзор на основните османски източници от XV в. за походите на Владислав Варненчик и Ян Хунади през 1443–1444 г. – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 168–192.

- Цветкова, Б.** Паметна битка на народите. Варна, 1969.
- Цветкова, Б.** Паметна битка на народите (Европейският югоизток и османското завоевание – края на XIV и първата половина на XV век). Варна, 1979.
- Чаманска, И.** Битката при Варна в унгарската и балканската традиция. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 191–200.
- Шкорпил, Х. и К.** Походът на Владислава през България въ 1444 г. и битката при Варна. – ИВАД, 1908, с. 48–67.
- Шкорпил, Х. и К.** Владислав Варненчик 1444–1923. Варна, 1923.
- Шкриванич, Г.** Защо деспот Георги Бранкович не е участвал в битката при Варна (1444). – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 162–167.
- Шкриванич, Г.** Оръжието в средновековна Сърбия от началото на XV век до нейното падане (1459). – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-годишнина от битката край Варна. София, 1969, с. 193–207.
- Юджовяк, Б.** Владислав Варненчик като герой на полската драма от XVII и XVIII век. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, с. 201–216.
- Imber, C.** The Crusade of Varna, 1443–1445. Manchester, 2006.
- Kolodziejzyk, D.** Segedin treaty rediscovered. – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 132–141.
- Salamon, M.** The policy of Vladislaus II (Warnencyzyk) king of Poland and Hungary versus south-eastern Europe. – В: От Никопол до Виена 1396–1683. София, 2008, с. 106–110.
- Tyszkiewicz, J.** Since a battle of Varna, till the first polish–turkish peace treaty: Political relations of Poland – Lithuania to Turkey and Crimean Khanate in 1444–1489. – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 190–205.
- Veszpremy, L.** Appearance of the Turks in Hungarian – Latin–language historiography. – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 164–172.
- Wyrozumski, J.** La dynastie des Jagellons-protectrice du pluralism culturel et confessionnel. – В: Културни, исторически и етнополитически отношения между християнството и исляма на Балканите XIV–XV век. София, 1995, с. 186–189.

СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ

- ВИСб** – Военноисторически сборник
- ЖИАИ** – Журнал за исторически и археологически изследвания
- ИВАД** – Известия на Варненското археологическо дружество
- ИНМВ** – Известия на Народния музей – Варна
- ИПр** – Исторически преглед
- ЛИБИ** – Латински извори за българската история